

Yatlarıyla da çoxdan tanışam... Xeyli vaxtdır içimdə "Yeddi məktub"u yazmağa ciddi ehtiyac duyuram. Və son aylarda hiss edirəm ki, daha yazmamaq mümkün deyil. Ona görə qələmə üz tuturam və yaza-yaza mənə elə gəlir ki, yazdıklarım yalnız "Bakıdan İrəvana məktubları"dır...".

Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edək ki, ermənilərin öz havadarlarına arxalanaraq açıq şəkildə həyata keçirdikləri millətçilik siyasətini tənqid etmək, xalqımızın dahi oğlu Heydər Əliyev şəxsiyyətinə düşmənçilik münasibətini onlarla bir məkanda çalışa-çalışa qələmə almaq o dövrdə müəllifdən böyük cəsarət tələb edirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 100 illik yubileyini qeyd etdiyimiz bir vaxtda XX əsrin ikinci yarısında və XXI əsrin əvvəllərində dünyanı heyrətləndirən siyasət korifeyi, dövlətçilik patriarxi, dünyaşöhrətli dahi şəxsiyyət haqqında ilk yazılardan olan "İrəvana yeddi məktub" bu gün də aktualdır. Oxucu marağını nəzərə alaraq həmin məktublara ardıcılıqla təqdim edirik:*

Görkəmli yazıçı-publisist, ictimai-siyasi xadim Hidayət Orucovun "Burdan min atlı keçdi" kitabını vərəqlədikdə, illərin istisoyuğunu qəlbində yaşadan, yaddaşında xoş xatirələri çözləyən yazıcının qələmə aldığı əzəli türk torpaqları olmuş Qərbi Azərbaycanda soydaşlarımızın yaşadığı ictimai-siyasi şəraitin, ədəbi-mədəni mühitin, C.Cabbarlı adına İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrının keçdiyi yolun, görkəmli azərbaycanlı ictimai və dövlət xadimlərinin fəaliyyətinin, bütövlükdə Qərbi azərbaycanlıların illər boyu məkrli erməni siyasətinə qarşı apardıqları mübarizənin canlı şahidinə çevrilirsən sanki...

Kitabın "İrəvana yeddi məktub" bölməsində isə müəllif ötən əsrin 70-ci illərindən başlayaraq İrəvanda genişlənən anti-Azərbaycan, antitürk siyasətini, xüsusilə də həmin dövrdə ermənilərin Heydər Əliyev şəxsiyyətinə qışqandığı, paxıllıq, hətta düşmənçilik münasibətini əks etdirən müşahidələrini qələmə alıb. Kitabın "İrəvana yeddi məktub" adlı bölməsində müəllif yazır:

"Gevork Eminin "Ermənistan haqqında yeddi nəğmə"sindəki şişirtmələri də oxumuşam, S.Kaputikyanın "Karvanlar hələ yoldadır"ndakı, V.Petrosyanın "Erməni eskizləri"ndəki uydurmaları da. B.Ulubabyanın, S.Xan-zadyanın, H.Şirazin, Z.Balayanın, K.Simonyanın... qatı şovinizm qoxuyan, qonşu xalqlara qarşı nifrət, soyqırım hissləri aşlayan, həqiqətdən, məntiqdən uzaq cəfəngiy-

İrəvana yeddi məktub

**23 noyabr, 1973
III məktub**

(əvvəli ötən sayımızda)

Bunlar 1991-ci ilin sətirləridir, onda hələ Dağlıq Qarabağa nəzarətimiz bütünlüklə itirilməmişdi, Xocalı soyqırımını törədilməmişdi, DQ-dən kənarda yeddi rayonumuz işğal olunmamışdı. 1990-cı il Yanvar müsibətinin şahidlərinin bu gün və gələcək üçün də əvəzsiz yazıları toplanmış kitab ("Şahidlər"ə) yazdığım ön sözdə Ermənistan millətçi-şovinizminin Heydər Əliyev şəxsiyyətinə qarşı tərribatçılıq fəaliyyəti, ümumi şəkildə olsa da əks olunmuşdur. Bu məktublarda, yeri gəldikcə, həmin ön sözdəki bəzi məqamlara qayıdılacaq (Heydər Əliyevin portretlərinin divarlardan qoparılması, Moskvada metronun partladılması və s.), oxuculara gerçəklik tam aydın olsun deyər detallar əvvəldən-axıracan açılaçaqdır.

A.Koçinyanın son müsahibəsindəki Qarabağla bağlı fikirləri gerçəkliyi düzün əks etdirir. Həqiqətən, 1965-1969-cu illərdə qonşu respublikada Qarabağın və Naxçıvanın Ermənistana verilməsi məsələsi çox hallandırılırdı. Hətta 1967-ci ilin sentyabrında şayiə yaymışdılar ki, "məsələ" guya həll edilib. Heydər Əliyev aradan illər ötdəndən sonra da o günləri yaxşı xatırlayırdı: "...O vaxt - 1950-1960-cı illərdə mən burada Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsində işləyirdim. Xatirimdədir, o vaxt biz bu məsələlərin qarşısını dəfələrlə almışdıq. Yadımdadır, 1967-ci ildə Dağlıq Qarabağın mərkəzində - o vaxt ona Stepanakert deyirdilər - qanlı bir hadisə oldu. Ermənilər o vaxt yığıb 3 nəfər azərbaycanlıni avtomobilin içərisində yandırdılar. Mən o zaman oraya getdim, on beş gün orada oldum. Böyük bir komissiya yaradılmışdı, mən də həmin komissiyanın tərkibində idim. Dəhşətli bir vəziyyət yaranmışdı. Onda da ermənilər qalxmışdılar ki, Dağlıq Qarabağı Ermənistana birləşdirmək lazımdır...".

1967-ci ildə özbaşınalıqların qarşısının alınmasında şübhəsiz, həmin dövrün təhlükəsizlik rəhbərinin müstəsna xidmətləri dənılmazdır. Heydər Əliyev, ümumiyyətlə erməni terrorizminin tarixini, o sırada Dağlıq Qarabağıla bağlı təcavüzlərin "mərhələlərini" yaxşı bilirdi: "30-cu, 40-cı, 50-cı, 60-cı, 70-ci illərdə erməni millətçiləri Dağlıq Qarabağı Azərbaycanından ayırıb, Ermənistana birləşdirmək cəhdlərindən əl çəkməmişdilər. Onlar dəfələrlə çox qızğın fəaliyyətə başlamışdılar. Ancaq onların qarşısı alınmışdı. Mən bunların şəxsən şahidiyəm. Və bir çox hallarda həmin cəhdlərin qarşısının alınmasının təşkilatçısıyam".

Və illər ötdəndən sonra haqlı qürur hissiylə bəyan edəcəkdiki: "1969-cu il iyulun 14-dən 1982-ci il dekabrın 3-nə kimi Azərbaycan KP MK-nın Birinci Katibi olmuşam. Bu müddətdə Azərbaycan ərazisinin bir qarşısı da Ermənistan verilməyib. Bu faktıdır. Baxmayaraq ki, Ermənistan tərəfindən ayrı-ayrı yollarla torpaqların alınmasına cəhdlər olurdu, lakin mən bunların qarşısını həmişə almışam".

Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndən sonra bu barədə açıq-aşkar danışımağa son qoyuldu, amma gizləndə əlbəttə, proseslər dayanmırdı. A.Koçinyan o illərdə anti-Azərbaycan ideologiyasını da Türkiyəyə qarşı ideoloji tərribatlar vasitəsilə həyata keçirməyə üstünlük verirdi. İrəvanın müxtəlif parklarında uydurma "soyqırımını" əks etdirən rəzmələr - abidələr yaradılırdı. Əştərəyin

Oşakan kəndində Andranikə heykəl qoyulurdu, nəhayət, Zəngi çayının sahilində Dərə bağları ilə üzübüz tərpinin başında "tarixi uydurmanı" əks etdirən abidə kompleksi ucaldılar, adını da qoydular - "Sisernaberd" ("Qaranquş qalası"). Məqsəd böyüməkdə olan nəsilləri tarixi uydurmaya inandırmaq, antitürk, anti-Azərbaycan ruhunda tərbiyə etmək, böyütmək idi.

Lakin Qarabağdan bəd gözler çəkilməkdə idi. Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi, doğma bölgəsi kimi DQMV-nin yaradılmasının 50 illiyinin yüksək səviyədə geniş qeyd olunması, Xankəndidə zirvə tədbirində (23 noyabr 1973-cü il) respublika rəhbərinin dəmir məntiqli çıxışı Ermənistanda isti olmayan o payız günlərində təcavüzkar niyyətli dairələrin üstünə Qarabağ çaylarının soyuq suyu kimi səpələndi. İrəvana ən çox yer eləyən Heydər Əliyevin nitqindəki təkzibedilməz faktlar və arqumentlər, "lap dözülməyəni", - nitqinin hər abzasında Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Azərbaycandan ayrılmazlığını vurğulamasıydı. Bu dərinməzmunlu nitq ölkə rəhbərinin şovinist-təcavüzkar qüvvələrin gözlərini üçün söylədiyi bəyanat kimi səsləndi. Vilayət mərkəzinin əslən azərbaycanlı şəhəri olması da yaddan çıxmamışdı... "...Keçmiş Xankəndi adlanan balaca bir yer indi Azərbaycan SSR-in ən gözəl şəhərlərindən birinə çevrilmişdir...". Nitqdə əsaslandırılırdı ki, Azərbaycanın başqa bölgələri kimi, bu dağlıq diyarı da son əlli ildə dinamik inkişaf etmişdir: "...Yarım əsr ərzində Dağlıq Qarabağda sənaye istehsalı 315 dəfə artmışdır. İndi vilayət sənayesinin birçə gündə buraxdığı məhsul bütün 1923-cü il ərzində istehsal edildiyi qədərdir".

O möhtəşəm tədbir və bu nitq Qarabağ doxsanınıcı illərin əvvəllərində işğal edilənəcən xatırlandı (bəlkə indi də xatırlanırlı). Akademik V.Hambarsumyanla bədnam Z.Balayan imperiya paytaxtında "Moskva" otelində baş-baş verib "aclıq" elan eləyəndə də yaddan çıxmırdı. Hətta V.Hambarsumyanın 1989-cu ildə Sov.İKP MK-ya ünvanlanmış təhriflərlə, yalanlarla dolu məktubunda da əsas "arqumentlərdən" biri idi. V.Hambarsumyan Heydər Əliyevin həmin çıxışından sitat gətirərək yazırdı: "Heydər Əliyev Stepanakertdə (oxu - Xankəndidə) DQMV-nin yaradılmasının əlli illiyi münasibətilə keçirilən təntənəli iclasda demişdir: "...Bəzi millətçi dairələr şayiə yayırlar ki, guya DQMV Ermənistan SSR-in tərkibinə verilməlidir. Dağlıq Qarabağ həmişə Azərbaycanın tərkibində olub, bu gün Azərbaycanın tərkibindədir və bundan sonra da həmişə Azərbaycanın tərkibində olacaqdır" (Gurultulu alqışlar). Hambarsumyan o vaxtlar "Pravda" qəzetində dərc olunmuş üzdənəraq "Gurultulu alqışlar" məqaləsindən sonra respublika rəhbərinin vilayət paytaxtında alqışlanmasını da ürkədən gələn səmimi alqışlar saymırdı və birinci katibin deyimini "salona təzyiq kimi" qiymətləndirirdi. Riyakarlıq edirdi.

Birinci katibin nitqinin canı və ruhu, hər abzası, hər cümləsi, hər fikri həqiqəti - Qarabağın Azərbaycanla bir ürkədə, bir canda olmasını təlqin edir, təsdiqləyir, hər cümləsindən sonra salonda gurultulu, sürəkli alqışlar qopurdu. O təntənəli iclasda başqa çıxışlar, məqalələrdən sonra salonda gurultulu, sürəkli alqışlar qopurdu. O təntənəli iclasda Qarabağdakı əhvali-ruhiyyə, ab-hava, bayaq dediyim kimi, Azərbaycanın bu dilbər guşəsindən bəd nəzərlərin çəkildiyini göstərirdi. Ona görə V.Hambarsumyan on altı il ötdəndən sonra da o nitqi unuda bilmirdi.

Heydər Əliyev o məqamı yaxşı xatırlayırdı: "Mən DQMV əhalisi ilə dəfələrlə görüşmüşəm, vilayətin bütün rayonlarında olmuşam, ermənilərlə də çox söhbət etmişəm. ...Bir faktı xatırladım. DQMV-nin 50 illiyi yubileyi idi. Vilayət "Xalqlar Dostluğu" ordeni ilə təltif olunurdu. Oradakı çıxışmda bir cümləni erməni millətçiləri indi də mənə başlıqlaya bilmirlər. Mən bəzi əhvali-ruhiyyələri hiss edərək demişdim: "DQMV Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir və ayrılmaz hissəsi olaraq da qalacaq...".

Dağlıq Qarabağın inkişaf dinamikası Azərbaycan və Ermənistan (bu respublikadan qat-qat!) yüksəkəydədi. Vilayətə uzun illər rəhbərlik etmiş Boris Kevorkov da bu yüksəlişləri görməyə bilmirdi. Onun yazdıqlarından: "...Öz beynəlmilətçilik ənənələrinə sadıq olan Azərbaycan partiya təşkilatı Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində xalq təsərrüfatının sürətli inkişafına nail olmaq üçün əlindən gələn hər şeyi edir. Bunu aşağıdakı rəqəmlər aydın göstərir. Adambaşına məcmu ictimai məhsulun artımı 1960-cı ildəkinə nisbətən 1973-cü ildə bütövlükdə Azərbaycanda 149,5 faiz, DQMV-də isə 250 faiz olmuşdur. Həmin müddətdə sənaye məhsulları istehsalı 239 faiz, DQMV-də isə 281 faiz artmışdır. Azərbaycan SSR-də əsaslı vəsait qoyuluşu 219 faiz, DQMV-də isə 417 faiz, Azərbaycan SSR-də əmtəə dövriyyəsi 249 faiz, DQMV-də isə 279... faiz artmışdır.

Hər cür böhtanlar uyduran, siyasi cəhətdən yetkin olmayan, geridə qalmış adamlar bu rəqəmlərin qarşısında nə deyər bilərlər?!" (1975-ci il).

"Dağlıq Qarabağın onuncu beşilliyi quruculuq işlərinin miqyasına, sosial-iqtisadi tədbirlərin dərinliyinə və xarakterinə görə DQMV-nin bütün əvvəlki beşilliklərindən üstündür" (1979-cu il).

"Muxtar Vilayətin bütün istehsal və sosial infrastrukturları doqquzuncu-onuncu beşilliklər ərzində əsaslı surətdə dəyişmişdir və hələ də sürətlə dəyişməkdədir. Tərtərçay su təsərrüfatı və energetika kompleksi, Ağdam-Stepanakert dəmiryol xətti, Yevlax-Stepanakert-Naxçıvan magistral qaz kəməri, bir sıra çox mühüm sənaye müəssisələrinin, o cümlədən, maşınqayırma, elektrotexnika kimi müterəqqi sahə müəssisələrinin tikilməsi, yenidən qurulması və genişlənməsi, kənd təsərrüfatı istehsalını ixtisaslaşdırmaq və təmərəküzləşdirmək və onu sənaye təməli üzərinə keçirmək sahəsində geniş tədbirlər görülməsi, vilayətdə pedaqoji institut yaradılması, orta ixtisas məktəblərinin sayının artırılması, bir çox yeni məktəblərin tikilməsi, mədəniyyətin xeyli inkişaf etməsi, mədəni-maarif ocaqları şəbəkəsinin genişləndirilməsi - bütün bunlar Azərbaycan KP MK-nın, onun bürosunun daim Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinə göstərdikləri böyük yardım və kömək ilə, qayğı və diqqətlə qırılmaz surətdə bağlıdır" (1982-ci il).

Dağlıq Qarabağda vəzifələrdə olmuş şəxslərin, tanınmış adamların dediklərindən onlarca belə fikirləri bu yerdə sitat gətirmək olar. Sizlərdən kimsə ağız büzüb deyər bilər ki, onlar Bakıdan asılı adamlar olublar, söylədikləri ürkədən gəlməyə də bilərdi. Mən birçə nəfərdən birçə cümləni sitat gətirməklə bir məktubu sizlətə gətirməyə bitirəcəm: Marietta Şaginyan: "Sizdə (Azərbaycanda - H.) ermənilər yağ içində böyrək kimi yaşayırlar". (1975-ci il). Marietta Şaginyanın Bakıdan, ya İrəvandan nə asılılığı vardı ki?..

* - I, II məktub qəzetimizin 31 oktyabr və 1 noyabr tarixli saylarında dərc olunub.